

Okrašeni borov vrh, 2014.
Foto: Iztok Ilich.

Okrašeni borov vrh, 2016.
Foto: Iztok Ilich.

BOROVO GOSTÜVANJE V SLOVENSKEM PORABJU

Porabje je 94 kvadratnih kilometrov obsegajoča gričevnata pokrajina na jugozahodu Madžarske, ki je dobila ime po reki Rabi. Leta 1920, po trianonski mirovni pogodbi, je z devetimi slovenskimi vasmi ostalo v Železni županiji, znotraj nove madžarske države, nastale po razkosanju ogrskega dela monarhije oziroma razdelitvi Slovenske krajine na razvodju med Muro in Rabo. Madžari so sicer izgubili dve tretjini ozemelj, ki so jim vladali v Avstro-Ogrski, med njimi tudi Prekmurje, ki je pripadlo prav tako novi tvorbi, Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Porabski Slovenci so bili do srede 19. stoletja večinoma podložniki cistercijanskega samostana v Monoštru in madžarskih veleposestniških družin. Nikoli niso bili v skupni politični tvorbi z večino rojakov, ki so do osamosvojitve Slovenije živeli v svoji banovini oziroma republiki v dveh jugoslovanskih državah.

Ločenost od matice je zanje med drugim pomenila, da se niso mogli šolati v svojem jeziku, knjižni prekmurščini, ki je bila v različnem obsegu le učni predmet, ne pa tudi učni jezik. Po uvedbi dualizma v habsburški monarhiji leta 1867 se je delež madžarščine, z zakonom določenega državnega jezika vzhodno od mejne reke Litve, v šolah le še povečeval; 40 let pozneje je bila madžarščina v šolah v slovenskih porabskih vaseh praktično edini učni jezik. S tem so se porabski Slovenci znašli v podobnem položaju kot beneški Slovenci na zahodnem robu našega etničnega ozemlja, ki je bilo že leto prej priključeno Kraljevini Italiji. Poleg tega so bili porabski Slovenci, tako kot rojaki na Koroškem in v Reziji, žrtve neznanstvene teorije, ki jo je spodbujala politika večinskega naroda, da sploh niso slovenskega, temveč – v njihovem primeru – vendskega (venetskega) izvora.

Po trianonski mirovni pogodbi je manjšinski jezik spet postal učni predmet. Do konca druge svetovne vojne so otroci uporabljali čitanko *Vend-szlovenszka knjiga cstenya*. V 60. letih 20. stoletja je bilo obnovljeno dvojezično šolstvo, ki je pomenilo zgolj nekaj ur učenja materinščine, ne pa tudi dvojezičnega pouka. Ko so se proti koncu minulega stoletja izboljšale možnosti za izobraževanje učiteljev in poučevanje slovenščine, je bilo za večino že prepozno. Poldrugo stoletje sistematičnega raznarodovanja je opravilo svoje. Poleg tega znanje slovenščine v boju za vsakdanje preživetje v Porabju v novjšem času izgublja vrednost; pomembnejša je nemščina, saj si velik del prebivalcev Porabja, ne le Slovencev, išče delo v sosednji Avstriji.

V popisu prebivalstva leta 2011 se je v porabskih vaseh in Monoštru za Slovence izreklo 1.609 prebivalcev, neuradno pa naj bi jih bilo, skupaj z živečimi v drugih predelih Madžarske, blizu 5.000. Do največjega upada števila prebivalcev Porabja, ki so se imeli za Slovence – kar za 70 % – je, tudi zaradi politično motiviranih deportacij celih družin z obmejnega območja, prišlo v obdobju med štetjema v letih 1941 in 1949. Šele padec t. i. železne zaves, predvsem pa odprtje meja v okviru Evropske Unije sta olajšala stike med sorodniki in rojaki z obeh strani meje ter spodbudila različne oblike gospodarskega in kulturnega sodelovanja. Pomembna dogodka sta bila ustanovitev narodnostnega in krajevnozgodovinskega Muzeja Avgusta Pavla leta 1983 v Monoštru ter nastanek Trideželnega naravnega parka Goričko-Raab-Órség, ki od leta 2003 povezuje naravno dediščino in kulturno izročilo treh sosednjih narodov.

Najslikovitejši del skupne žive dediščine Slovencev na Goriškem in v Porabju, na stičišču slovanske, madžarske

* Iztok Ilich, publicist, prevajalec in urednik, Trebinjska 11, 1000 Ljubljana; iztok.ilich@amis.net.

Na čelu sprevoda, 2014.
Foto: Iztok Ilich.

in nemške kulture, je borovo gostüvanje. Ta stara šega – poznana tudi v nekaterih madžarskih vaseh Železne županije – se je zadnjih skoraj sto let, odkar prekmurske in porabske Slovence ločuje meja, ohranjala in razvijala ločeno. Zato so se na obeh straneh izoblikovale nekatere razlike in posebnosti. Še pred dvema, tremi desetletji razmeroma pogosta prireditve je v zadnjem času čedalje redkejša in manj številčna, dobiva pa nove vsebine in razsežnosti.

Borovo gostüvanje¹

Borovo gostüvanje, ženitovanje ali svatba z borom, je stara ljudska šega, katere izvor ni natančno ugotovljen. Ena od teorij ga vidi v predkrščanskem kultu boginje Kibebe, druge v prastarem vlečenju pluga oziroma magičnega oranja; ta odmev zimsko-spomladanskih kmečkih obredov za rodovitnost se je pri nas s skupinami oračev ohranil predvsem na Ptujskem polju in v Halozah. V marsičem je šega sorodna, po mnenju nekaterih raziskovalcev pa tudi izvira iz bolj znanega vlečenja ploha ali štora na pustni torek, ki so ga še v prejšnjem stoletju v več različicah poznali po skoraj vsej srednji Evropi; v vzhodno Avstrijo in na Madžarsko naj bi jo že v poznem srednjem veku prinesli nemški priseljenci. Kadar je šlo za štor, so njegove odsekane korenine v tleh prav tako puščale sledi, podobne razorom. V primerjavi z vlečenjem ploha, ki ga še vedno uprizarjajo na avstrijskem Štajerskem severno od Mure in na Gradiščanskem, na Slovenskem pa prav tako na Štajerskem, Koroškem in Gorenjskem, ima mlajše borovo gostüvanje tudi povsem svoje elemente.

Obema šegama je skupen povod: kadar v vasi ali na širšem območju med dvema pustoma ali vsaj v času od treh kraljev do pusta ni bilo nobene poroke, je bil to razlog za

Na čelu sprevoda, 2016.
Foto: Iztok Ilich.

zaskrbljenost, ki jo je vaška skupnost izrazila na šaljiv način. Že polihistor Valvazor je poročal, da so na pustni torek ali pepelnico sredo fantovske skupnosti prisilile neomogućena dekleta – kot bi bile samo one krive za pomanjkanje porok – da so skozi vas v zabavo in posmeh opazovalcev vlekli posekano deblo, včasih tudi štor, tnalno, večjo desko ali korito. Izjemoma so bili takšnemu javnemu norčevanju izpostavljeni tudi fantje, v novejšem času, ko gre vedno bolj za šaljivo predstavo, pa praviloma samski pripadniki obeh spolov.

Nadgradnji šege vlečenja ploha je dala ime uporaba *boura*, v resnici okleščenega debla velike smreke, ki ji v severnem Prekmurju in Porabju rečejo *đalič* ali *gelič*. Borovce tudi na Goričkem in v Dolinskem uporabljajo le tam, kjer uspevajo. Zaradi splošne uveljavljenosti besedne zveze borovo gostüvanje ostajamo v nadaljevanju pri boru, čeprav gre praviloma za smreko. Povsod pustijo zgoraj nekaj vej, vrh, ki ponazarjajo nevestino nedolžnost, celotno deblo s svojo obliko pa zagotavlja rodovitnost. Izvedba paradije ženitovanja se lahko od kraja do kraja razlikuje v nekaterih podrobnostih, v zadnjih dobrih dveh desetletjih pa prihaja tudi do večjih sprememb. Borova gostüvanja se ne dogajajo vsako leto; v preteklosti jih je bilo na Goričkem, v evangeličanskih in katoliških vaseh, kakšno leto tudi po več, medtem ko so jim v katoliških krajih zaradi norčevanja iz poročnega obreda bolj ali manj uspešno nasprotovali. Obenem se ta čedalje redkejša šaljiva obpustna ženitovanja iz tradicionalnih obredov, namenjenih samim vaščanom, iz objema gozda vedno bolj selijo v javnost in spreminjajo v folklorno-turistične prireditve. Predvsem zato so jih v novejšem času s pustnega ponedeljka ali torika premaknili na dela prosti soboto ali nedeljo. Udeležba in včasih tudi aktivno sodelovanje prebivalcev sosednjih vasi, predvsem pa opazovalcev od drugod sta najbolj zaželeno zato, ker prireditelji ob tej priložnosti z gostinsko ponudbo in prostovoljnimi prispevki zberejo nekaj sredstev

¹ Od kraja do kraja, tudi od izvedbe do izvedbe, je toliko večjih in manjših razlik, da se ta zapis ukvarja predvsem z borovima gostüvanjema v letih 2014 in 2016 v slovenskem Porabju.

Mladoženec in sneja, 2014.

Foto: Iztok Ilich.

tudi za gasilce in druge vaške potrebe.

Predloge, da bi borovo gostüvanje, podobno kot kurentovanje in različne karnevale, prirejali vsako leto, organizatorji zavračajo. Če je bila v določenem času v vasi prava poroka, se bora ne sme vleči! Če bi ga kljub temu, bi lahko nad vas priklicali nesrečo, vztrajajo predvsem starejši. Ker pa je parodija poroke velik dogodek za vas, niso bili redki primeri, da so mlade pare, ki so se nameravali vzeti v predpustnem obdobju, pregovorili, včasih celo z obljubo posebnega poročnega darila, da so se poročili v drugi vasi ali poroko preložili na čas po veliki noči.

Za upadanje števila borovih gostüvanj v Prekmurju je več razlogov. Poleg razpadanja tradicionalnih vaških skupnosti, ki so jih povezovali medsosedski stiki, in obsežnosti priprav, ki zahtevajo veliko prostega časa in sredstev, je vzrok za to tudi spreminjanje odnosa do poroke, ki še na podeželju ni več samoumevna odločitev mladih. Za zdaj zadnje gostüvanje v Prekmurju je bilo leta 2011 v Bodoncih. Leto zatem je bila šega predvsem po prizadevanju etnologinje Mojce Ravnik uvrščena med enote žive/nesovne kulturne dediščine Republike Slovenije. Verjamem, da bo to priznanje prej ali slej doživelo tudi živo potrditev.

Organiziranje borovega gostüvanja vključuje vse vaščane, pripravljene sodelovati v dogajanju, ki ima poleg šaljive svatbe tudi razsežnosti pustne povorke. V Porabju na ta dan pridejo domov, tako kot ob resničnih porokah, tudi številni nekdanji vaščani in izseljenci. Dolgo se niso videli, zato se veselo pozdravljajo: »Dober den!«, »Bog daj!«. Združitve moči dveh ali več manjših vasi je pogosta praksa. V sprevodu namreč sodelujejo številni maskirani liki, med njimi Fašenek z »ženo« Lenko, ki ju je kot posebnost Porabja omenjal tudi Niko Kuret: »Vsi našemljenci v Porabju, fantje pa tudi poročeni moški, ki predstavljajo ženske, so pravzaprav Lenke.« Fašenekovo oblačila – narobe obrnjen kožuh, hlače, pošite z barvastimi krpami, in stožčasta kapa, štük, okrašena s pisanimi trakovi, ki po-

Mladoženec in sneja, 2016.

Foto: Iztok Ilich.

nazarja vrh skozi zemljo prebijajočega se žitnega kalčka – so ostala podobna nekdanjim, masko iz papirja ali lesa in rogove pa je nadomestila najlonska nogavica, potegnjena čez obraz. Na Verici - Ritkarovcih Fašenek tudi ni imel več s sajami namazanih rok, s katerimi je nekdanj mazal dekleta in otroke. Ta par sicer ponekod na pustni torek v spremstvu harmonikarja še hodi od hiše do hiše, vanje pa praviloma ne vstopi. Kuret je še pisal, da je Lenka ponekod lovila moške, *fašeneki* pa so plesali in pri tem kar se da visoko skakali za debelo repo in visoki lan. V Porabju živalskih mask – razen ponekod bika oziroma ruse ali kamele – niso poznali, glavno šemljenje pa tam ni bilo v navadi za pusta, ampak ob *Miklóševem*, na miklavževo, še dodaja Kuret.

Na borovem gostüvanju, opozarja etnologinja Marija Kozar Mukič,² najboljša poznavalka današnjih prireditev v Porabju, ne smejo sodelovati otroci in ne moderne maskare, kakršne srečujemo povsod drugod, ampak poleg ženitovanjske skupine le tradicionalni našemljenci. Ti so predvsem spremljevalci osrednje ženitovanjske zgodbe, vendar povezani s približevanjem pomladi – zimo odganjajo s truščem, ki ga zganjajo – ter s prošnjami in s svoj čas bolj razuzdanim namigovanjem na spolnost, za rodovitnost. Praviloma nastopajo v parih, a je njihovo število v veliki meri odvisno od skupnega števila udeležencev. Pri manjših gostüvanjih ima lahko določen lik samo enega zastopnika ali ga celo ni, ob drugih priložnostih pa se v sprevodih pojavljajo liki, ki jih drugod sploh ne poznajo – oziroma kakšno leto so, drugič pa spet ne. Obenem se od časa do časa pojavljajo tudi povsem novi liki, ki potem ostanejo ali izginejo. Zaradi teh razlik imajo borova go-

2 Tukaj se gospe Mariji Kozar Mukič posebej zahvaljujem za vsestransko pomoč pri nastajanju tega prispevka – od opozarjanja na pomembnejše vire do popraviljanja in prevajanja narečnih izrazov in besedil. Za nasvete se zahvaljujem tudi Jelki Pšajd, etnologinji v Pokrajinskem muzeju Murska Sobota.

Vraga imata veliko dela, 2014.

Foto: Iztok Ilich.

stüvanja od primera do primera nekoliko drugačno dramaturgijo ljudske igre.

Uprizarjanje slikovite šege poroke mladega para z borom se je v zadnjih letih – najbolj je za to zaslužna prav Marija Kozar Mukič – razživel v slovenskem Porabju. Ob priznanju za tolikšno prizadevnost se je dobitnica Štrekljeve in Murkove nagrade za prispevek k etnološki vedi ter avtorica številnih strokovnih spisov in učbenikov slovenščine za porabske osnovnošolce le skromno nasmehnila: »Če drugega ni, nekdo mora ...« Kar pa ne pomeni, da nima okrog sebe kroga domačinov, na katere se lahko zanese in so veliko prispevali k izvedbi vseh porabskih borovih gostüvanj v zadnjih letih. To sta najprej Karel Holec, glavni organizator v Andovcih in predlani na Gornjem Seniku, ter Laci Kovač na Verici - Ritkarovcih.

V slovenskem Porabju je bilo od leta 1904 v Andovcih do letos petindvajset borovih gostüvanj. O vseh znanih izvedbah med letoma 1932 in 1999 je natančno poročal madžarski etnolog Ernő Eperjessy: po štiri so bila v Slovenski vasi pri Monoštru in Števanovcih, v Andovcih še ena več – leta 1999 skupaj s Števanovci – tri v Sakalovcih ter po eno na Dolnjem in Gornjem Seniku. Zadnji dve borovi gostüvanji sta bili predlani (2014) oziroma letos. Prvo zelo množično je bilo spet na Gornjem Seniku, letošnje (2016) z več kot 250 nastopajočimi pa je bilo doslej prvič v vasi Verica – Ritkarovci / Kétvölgy.

Dvojni pomen borovega gostüvanja v slovenskem Porabju

Porabsko borovo gostüvanje, ki je bilo leta 2015 vpisano v Register žive kulturne dediščine na Madžarskem, se od prireditve na slovenski strani najbolj razlikuje po tem, da so vsi nagovori in šaljivi obredi dvojezični: v slovenščini – lokalnem porabskem govoru – in v madžarsščini. Šega, poudarja Kozar Mukičeva, pa ni pomembna le za ohranjanje jezika, temveč ima veliko vlogo tudi pri krepitevi pešajoče

Vraga imata veliko dela, 2016.

Foto: Iztok Ilich.

identitete še slovensko govorečega prebivalstva v Porabju. Seveda ostaja njen namen tudi spodbujanje mladih, da se poročijo in si ustvarijo družino.

Ernő Eperjessy borovo gostüvanje, čeprav je njegova prvotna funkcija že zbledela, uvršča med magična obredna dejanja. Opozarja tudi na medetnične povezave v Porabju in širše v Železni županiji ter na Gradiščanskem, kjer so prav tako poznali svojo obliko te stare šege. Eperjessy (1999: 12) še piše, da so bili njeni medsebojni vplivi verjetno najbolj naravni v tistih stoletjih, ko štirih narodnih skupnosti v tem prostoru (slovenske, madžarske, nemške in hrvaške) še niso ločevale državne meje in je bil pretok kulturnih prvin neposreden in naraven. Sicer pa je tradicija preživela celo spremembe političnih meja. Prav tako tudi najtrša obdobja socializma, ko so morali poročni obred namesto nezaželenih duhovnikov izvesti našemljeni občinski matičarji.

Lažna poroka z borom, še ugotavlja Eperjessy, je prerasla v resnično tradicijo samo v manjših krajih z nekaj sto ali največ 2.000–3.000 prebivalci. To velja za vsa naselja v Porabju razen za Monošter z več kot 9.000 prebivalci, kjer preprosto ni mogoče pričakovati, da vse leto ne bi bilo nobene poroke. Ker je pač borovo gostüvanje zaščiten s tabuji je njegova pojavnost naključna. V zgodovini nekaterih vasi mine tudi po več desetletij, preden zabeležijo kakšno ‚jalovo leto‘, ko nujno pride do borovega gostüvanja. Scenarij prireditve – tako kot nekoč svatbeno knjižico – ohranijo in ga po potrebi posodobljenega znova uporabijo ter včasih kot vzorec posodijo tudi sosednjim vasem (Eperjessy 1999: 33). V izvedbi je vedno veliko improviziranja in prilagajanja trenutnim razmeram. Za najstarejši ohranjeni zgled sicer velja besedilo iz stare svatbene knjižice *Starišinstvo in zvačinstvo* iz leta 1807.³ To besedilo,

3 O knjižici *Sztarisinsztvo, i Zvacsinsztvo, szem szpodobnimi prilikami za volo, szvadbeni mladénczov. S. L. D. V Soproni 1807*, ohranjeni v samo dveh nepopolnih primerkih, je že leta 1936 (ČZN), še obširneje

Pari družbanov in svabic vlečejo bor, 2014.

Foto: Iztok Ilich.

je ugotovila Marija Kozar Mukič, je v nekaj izvodih in več prepisih še ohranjeno pri porabskih družinah. Sestavljeno je iz treh delov: prvi je namenjen snubitvi, *starišinstvu*, drugi vabljenju na gostijo, *zvačinstvu*, v tretjem pa so zbrane svatbene pesmi.

Razširjenost šege je, ne nazadnje, odvisna še od vegetacijske meje, do katere proti vzhodu Madžarske rastejo dovolj velike smreke, *bouri*, nujen rekvizit za izvedbo prireditve. Deblo mora biti dolgo vsaj 15, še raje 20 metrov ali več; v Slovenski vasi je bil bor leta 1999 dolg celo blizu 50 metrov! Znana sta primera, da so hkrati vlekli dva bora: enkrat večjega odrasli in manjšega otroci, drugič pa enega fantje, drugega dekleta.

Razprava Ernőja Eperjessyja prinaša tudi opis poteka dogodka, ki ga je sestavil na osnovi različnih virov in z upoštevanjem značilnosti več borovih gostüvanj v porabskih vaseh v obdobju 1966–1999. Več mesecev, tudi pol leta prej ustanovijo Organizacijski odbor. Sledi *podaraj*, zbiranje prostovoljnih prispevkov za nakup ter nato posek drevesa in njegovo nočno »čuvanje« pred fanti iz sosednjih vasi, da ne bi poškodovali vrha ali se ga celo polastili. To bi bila za prireditelje največja sramota, zato se na straži vrstijo drvarja, gozdar, lovec, *policaaj* ali žandar, železničar in drugi liki, kadar jih je več.

Med varuhi bora ima zelo pomembno vlogo vrag ali hudič. Kadar je vragov več, je glavni *gospod Lucifer*, ki ga včasih spremlja žena. Vragi so oblečeni v debele kožuhe in edini, ki nosijo maske. Najbolj nenavadno je, da so kljub dolgim

Pari družbanov in svabic vlečejo bor, 2016.

Foto: Iztok Ilich.

krempljem in sploh strašljivemu videzu pri borovem gostüvanju pozitivni liki. Pred morebitnimi napadi fantov iz drugih vasi varujejo *popa*, duhovnika, predvsem pa imajo pomembno vlogo pri podiranju bora: preprečiti morajo, da bi vrh, krono, ki ponazarja nevestino nedolžnost, odlomili ali ukradli tekmeči. Spopad v gozdu, čeprav je videti precej srdit, praviloma le odigrajo; vrag se vrže na vrh ter ga zaščiti s svojim telesom in s pomočjo *logarja*, lovcev in drugih ubrani pred napadalci. Ti se naposled umaknejo, saj v resnici nikomur ni do tega, da poroke in veselice po njej ne bi bilo. Po eni različici hudiči tudi ukradejo nevesto, ki jo nato rešijo žandarji, po drugi pa se prav Lucifer izkaže še enkrat, ko reši nevesto iz rok *čaralic*, čarovnic, ki so izkoristile priložnost in jo ugrabile.

Stalni lik parodije poroke je tudi *merar*, inženir geodet, ki z velikim šestilom in zemljiško knjigo že dan pred poroko kaže pot v gozd; ko obsekano deblo naložijo na voz, pa išče pravo pot, po kateri bor – nekdanj s konjsko vprego, v novejšem času s traktorjem – zvlačejo na cesto. Tam ženske in dekleta ovijejo deblo z raznobarnimi trakovi iz krep papirja, ob strani pa navadno obesijo še venčke iz smrekovih vejic. V vaseh, kjer še živi izdelovanje papirnatih rož, uporabijo tudi te. Najbolj bogato okrasijo vrh bora, šopke pa dobijo tudi udeleženci poročnega dela borovega gostüvanja. Osrednja lika sta seveda ženina in nevesta, *mladoženec* in *sneja*; on je v pražnji črni obleki, ona v beli svileni obleki do tal z ženinovim šopkom na prsih, oba pa z belimi rokavicami. Drugi ključni lik je *zvač*, pozvačin, ki kot starešina vodi poročni sprevod; ob prireditvah z manj udeleženci lahko to vlogo opravlja tudi občinski sluga, *mali lapec*, ki z bobnanjem pritegne pozornost, preden sporoči pomembne novice. Ves čas sta blizu tudi priči mladega para, *starašin* ali *stršin* in ženi prič, *starašina* ali *staršica*, ter starša ženi in neveste, *mladoženca* in *snaje oča* in *mati*. V najožji krog sodita še *ži/üpan*, župan, in *notaroš* ali *lotaroša* oziroma *fiškališ*, notar z veliko matično knjigo.

pa leta 1960 (*Slovenski etnograf* 13) poročal etnolog Vilko Novak. Ugotavljal je, da je šlo za prevod oziroma priredbo madžarskega izvirnika, kar naj bi opravil kak nadarjeni prekmurski bukovnik, učitelj ali organist (pozneje je odkril, da je to bil domanjševski evangeličanski ljudski učitelj in pesnik Števan Sijarto). Zavrnil je tudi domneve, da naj bi protestanti in katoličani imeli svoji posebni svatbeni besedili. Novak je poleg tega navedel še druge vire s številnimi različicami, ki so se v rokopisih ohranile v Medžimurju in drugod ob Muri. Knjižica je izšla še štirikrat, v letih 1852, 1898, 1909 in 1929.

Mož s črno kokošjo, 2014.
Foto: Iztok Ilich.

Mož s črno kokošjo, 2016.
Foto: Iztok Ilich.

Poleg že prej omenjenih likov so drugi bolj ali manj stalni spremljevalci borovega gostüvanja predstavniki različnih poklicev in večidel že pozabljenih obrti, pa tudi klovn, menihi, redovnice in pripadniki drugih družbenih skupin. Pomembne so tudi čarovnice, ki s pometanjem »čistijo pot« pred mladim parom, s kresom, ki ga zakurijo, pa odganjajo zle duhove in zimo. Tradicionalni *podaraj*, ki poteka med pripravami na gostüvanje – v preteklosti je šlo za zbiranje jajc, ki so jih nato prodali in z izkupičkom kupili drevo – v novejšem času vključuje tudi denarne prispevke. Del denarja so porabili za najem gostinske in druge opreme, nakup mask, plačilo glasbenikom itn. V novejšem času, je Ernő Eperjessy (1999: 53) opozarjal že pred skoraj dvema desetletjema, se karnevalske prvine te ljudske šege krepijo, morda celo nastajajo nove, njen magični cilj in obredna dejanja ter ritualni nagovori pa bledijo in se razblinjajo. Obenem pa se krepí tudi sodelovanje Slovencev iz matične domovine v porabskih borovih gostüvanjih, kar jim lahko da »nove pomembne impulze za obstoj in hkrati razvija pestrost v obliki novih motivnih in drugačnih različic.«

Gornji Senik 2014

Takšna ali zelo podobna sta bila tudi vsebina in zaporedje dogodkov pri borovem gostüvanju na Gornjem Seniku / Felsőszölnök. V tej le nekaj kilometrov od mejnega prehoda Martinje in od slovensko-avstrijsko-madžarske tromeje oddaljeni vasi z blizu 600 prebivalci živi največ Slovencev v Porabju. Zato sta tam sedež Državne slovenske samouprave, ene od dveh slovenskih krovnih organizacij, in vzorčna kmetija Razvojnne agencije Slovenska krajina, ki

jo je ustanovila Zveza Slovencev na Madžarskem. Vas se ponaša z veliko cerkvijo sv. Janeza Krstnika. Sprehod po pokopališču odkrije številne nagrobnike pokojnikov slovenskega rodu s priimki in drugimi oznakami, zapisanimi po madžarskem pravopisu. Na južni strani cerkve je vzi-dana dvojezična spominska plošča zaslužnemu domačinu, župniku in pisatelju Jožefu Košiču. V nekdanjem župnišču, zdaj Kúharjevi spominski hiši, je razstavljena cerkvena, zgodovinska in etnološka zbirka.

Po besedah Ernőja Eperjessyja (1999: 26) je prav na Gornjem Seniku še najbolj očitno, da gre za na glavo postavljene svet, ki v nekem smislu podaja tudi celoten prerež vaše skupnosti V sprevod so namreč vključeni predstavniki tako rekoč vseh poklicev: kmetje in kmetice, fotograf, brusač, kovač, krčmar, lončar, kuhar, poštar, celo lupilci bučnih semen in divji lovci. S tem se izkaže, da »ta ljudska šega ni statična niti časovno niti krajevno niti strukturalno.«

Na dan borovega gostüvanja – od zadnjega v vasi je minilo kar 41 let – je bilo že navsezgodaj vse pripravljeno. Obiskovalce, ki so morali avtomobile pustiti na južnem robu vasi, so na drugi konec ob cesti proti Dolnjemu Seniku razpotegnjenega naselja, v Bekavaroš (madž. žabje mesto), kjer se je prireditev začela, prepeljali z avtobusi. Med večinomoma dvojezičnimi obvestili je bilo tudi samo slovensko:

POZOR! 1-vega marca 2014 bau BOROVO GOSZ-TÜVÁNJE

mo plojek vléklé na Gorénjom Seniki.

Prosimo Vas, da se glasite, pa se nut naravnate! Organizatorji.

Čarovnice z ognjem kličejo pomlad, 2014.
Foto: Iztok Ilich.

Po dobro uro trajajočem zbiranju in razporejanju se je okrog 11. ure sprevod z blizu tristo prijavljenimi sodelujočimi počasi odpravil proti središču Gornjega Senika. Na čelu sprevoda je štirim huzarjem – konjeniki sodelujejo še v novejšem času – sledila monostrska pihalna godba s kapelnikom. Za njimi je šla večja skupina našemljencev. Posebnež, ki ga v Prekmurju ne poznajo, je bil *kokošinjek*, s *belo brisačov opášeni* i črno *kokoš nesé*; s kokošjo v naročju je spotoma tudi zaplesal. Stalni liki na čelu sprevoda so bili še dva *zvača*, geodet ali *merar*, ki je s pomočnikom še naprej neutrudno ugotavljal in kazal pravo smer, ciganke, čarovnice z metlami, dva para Fašeneka in Lenke, ciganke in fotograf. Tik za njimi je šlo 31 parov *družbanov* in *svabic*, enotno praznično oblečenih neporočenih drugov in družic iz vasi. Fantje na levi strani vrvi v temnih oblekah, s kravatami, klobuki in pisanimi šopki, dekleta na desni pa z rožnatimi haljami čez druga oblačila ter s šopki in rožami v laseh. Vsi so, vsak na svoji strani, držali kole, prečno vpete v debelo vrv, pritrjeno na voz z borom, na katerem je vihtel bič brkati *kočiš*, kočijaž.

Dolgi sprevod – vrstni red svatov in maskiranih sopotnikov na čelu se je spreminjal – je nato nekajkrat upočasnil korak ali se povsem zaustavil. Prva postanka sta bila pred domoma ženina in neveste. Ko so ju svatje »izprosili«, so ju starši in priče pripeljali iz domače hiše, organizatorji šaljive poroke pa posadili na okrašeno deblo. Vsi so znova obstali, ko so v gozdu ob cesti posekali simbolni bor, nato pa še med ometanjem dimnikov bližnje hiše, kjer so nastopili dimnikar in vragi, ter ob gašenju velikega ognja, ki so ga zantile čarovnice – obkrat so se izkazali gasilci – in najdlje pred vaško Zavicno gostilno. Domače gospodinje so spotoma ponujale krofe, *perce* in druge doma spečene dobrote, medtem ko je bilo za pivo in vino treba plačati.

Našemljeni spremljevalci ženitovanjskega sprevoda so že med zbiranjem udeležencev ter nato ob vsakem postanku iznajdljivo ponujali svoje »usluge«. Zdravnik je s pomoč-

Spopad na strehi, 2016.
Foto: Iztok Ilich.

nico pregledoval »bolnike«, jim meril pritisk in vročino ter dajal injekcije in predpisoval zdravila (požirek žganja). Vse to – podobno kot zgolj pogled na dojenčka (lutko) v otroškem vozičku – seveda ni bilo zastoj. Tako je frizer za plačilo strigel in bril, ciganke so vedeževale, z razkazovanjem molitvenika s slikami golih deklet pa je veliko radovednežev privabil tudi dobrovoljni *pop*, duhovnik. Tudi tam se je naokoli smukal cerkovnik s puščico za denar. Nič čudnega torej, če je sprevod za dobre štiri kilometre poti porabil pet ur. Poročni obred, *zdavanje*, se je nato pred razigrano množico odigral na prostornem odru, postavljenem v parku pred cerkvijo. Par sta z dolgimi nagovori poročila dva popa, ki sta se izmenjavala za mikrofonom: najprej je svoje povedal slovenski, za njim enako še madžarski. Oba sta nato že nekoliko utrujena ženina in nevesto zvezala v zakon. Dobesedno, saj sta jima zapestja povezala z vrvjo, svoje dejanje pa v zabavo občinstva ves čas hudomušno komentirala. Po poroki sta *zvača* povabila na gostijo v slovenščini in madžarsščini z dobrih dvesto let starim šegavim besedilom:

Spoštovani gostje!

Jaz sem poslani od verta Drvénoša Djánoša starejšoga i od njegove žené Makove Djulice, pa od njenoga siná Vendela. Ravno tak od staroga Kapústnošega Franceka, od njegove žené Pozabléne Anice i od čéri Line, šteriva sta se pauleg Božega zrendelüvanja na žitek svétoga hišnoga zakona doj zavezala i na gnešnjo nedelo v hišni zakon staučila. Zato vas vse, šteri ste navzauči, računajo na gostüvanje i se po meni date zvati na eden mali falajček krüja i na par kupic vina. Nemate se z nikim vözgovarjati, nego si krédi dejte flajsne peté, glasne guté pa ostre naužice.

Dragi moji prijatelji!

Nika se ne bojte, da bi nej meli gesti i piti. Za tau smo si skrbeli. Mámo zgrábleno edno sinico, štero

Poroka, 2014.
Foto: Iztok Ilich.

devet báb že tri dni skübé, s perdjom pa nastilamo paut, ka če stoj spadne, se ne vdari. Masá mamó spoj dosta. Ednoga biká smo edno leto krmili za edno ržéno bétvo privezanoga, pa smo ga bujli. Strlili smo edno divdjo svinjau i kak smo go vlekli po njivaj, brazda se eške itak vidi, tan zdaj Raba tecé na tistom mésti.

Gor smo ga opravili, sale je emo teuko, ka smo nej znali, ka bi z njim. Prišla je edna dekličina, v förtok je djala pa na pod odnesla. Tam go je v edno lejšnjevokovo lopinjo sranila. Prišla je edna mravla pa je vse zejla. Špek smo pa obejsili za slémen, da ga je gauža vkanej mogla zdržati, ftrgnola se je, doj spadnila pa mosnice podrla. Na srečo se je na ednoj pavličini obisnila i una go je kumaj zdržala.

Nadale, če bi mesau sfalilo, poslali smo edno ciganjško nago dejte na sūji potok ribe lovit. Un si vlovlene ribe v nedra meče.

Nadale, poslali smo v gauštje tri djagre divdje stvari strejlat: eden je slejpi, drugi je plantavi, tretji pa nika ne vidi. Slejpi de strejlo, plantavi de loviu, šteri pa nika ne vidi, un de noso.

Zato se nika ne zgovarjajte, meli mo dosta stroška. Raba pa Müra sta pogorejla, kaula za kauli pelajo pečene ribe, ka si mo po petkaj pa po sobotaj rano spremenjavali.

Šlau je vödvejsti djagrov na djagarijo. Tak so strejlali, ka je spadnila lisica na zavca, zavec na srno, srna na djeléna, djelen na vuká, vuk na brvé, brvé na

Poroka, 2016.
Foto: Iztok Ilich.

biká, bik na kozo, koza na birko, birka pa v sklejco. Tak si mo spremenjavali v nogo fele rane i slačine.

Pauleg toga so obečali, če njim Baug dá zdrávdje, eške z drügimi dobrautami škéjo vaš trüd povrnauti.

Zato naj nišče se vö ne zgovardja, vsakši naj se krédi deje na gostüvanje. Tau so bile moje reči k vam na kraci. Hvala lejpa, ka ste me poslušali!

Gostüvanje, ženitovanjska gostija za blizu tisoč udeležencev in gostov, se je kakšno uro pozneje začela v velikem prireditvenem šotoru in se nadaljevala pozno v noč.

Na Gornjem Seniku so vaški praznik na pustni torek zaključili s tradicionalnim karnevalom v dvojezični osnovni šoli Jožefa Košiča. »*To je delovni dan, zato prihod in maska je obvezno!*« je pisalo v obvestilu Dijaške samouprave Porabje šolarjem in staršem. Program je vključeval malico, oblačenje v maske, karnevalski sprevod ter predstavitev programa in mask publiko in žiriji, po kosilu pa še ples, tudi z disko glasbo, in tombolo. Za nastope v slovenskem jeziku so podelili posebne nagrade.

Verica - Ritkarovci 2016

Na dvojezični informacijski tabli pri gostilni v nekajkrat v eno združenih pa spet razdruženih in preimenovanih vaseh Verica - Ritkarovci so njeni prebivalci o sebi in preteklosti svojega naselja zapisali, da je bilo prvič omenjeno že leta 1378. Zdaj nosi obe slovenski imeni – kar 90 % prebivalcev je slovenske narodnosti – in skupno madžarsko ime Kétvölgy (Dve dolini). To območje je zanimivo tudi za jezikoslovce, saj se na njem srečujeta dve različici po-

Gostüvanje naj se začne!, 2014.

Foto: Iztok Ilich.

rabskega prekmurskega govora: v Ritkarovcih uporabljajo seniško, v Verici pa števanovsko različico. Od leta 1995 v vasi deluje slovenska manjšinska samouprava, prometna povezava z rojaki na Goričkim pa se je izboljšala z odprtjem novega obmejnega prehoda Čepinci pred štirimi leti. »Če kdo želi spoznati lepoto in prave vrednote Verice - Ritkarovcev,« priporočajo gostoljubni vaščani, ki gosta pozdravijo z »*Bog daj pri nas*«, »se mu spleča sprehoditi po učni poti ‚Travniške orhideje‘. Z razglednega stolpa na najvišji točki vasi na Katarininem bregu pa lahko obiskovalec občuduje krasno panoramo Verice - Ritkarovcev z Alpami v ozadju.«

Doslej prvo borovo gostüvanje na Verici - Ritkarovcih, ki je bilo v soboto, 6. februarja 2016, so pripravili Državna slovenska samouprava in Slovenska narodnostna samouprava, Društvo za vas in Lokalna samouprava vasi Verica - Ritkarovci s sodelovanjem Zveze Slovencev na Madžarskem. Brez njihovega spodbujanja ter organizacijske in gmotne pomoči si ni mogoče predstavljati, da bi razrahljane vaške skupnosti – enako velja za Gornji Senik in druge porabske vasi, kjer ob borovem gostüvanju obeležijo tudi državno srečanje porabskih Slovencev – na lastno pobudo še želele in zmogle izpeljati tak medgeneracijski in medsosebski podvig.

Na Verici - Ritkarovcih so si za prizorišče izbrali cesto med razpotjem pod lesenim razglednim stolpom na Katarininem bregu in hišo sredi vasi, kjer ima prostore vaška manjšinska skupnost. Protokol in urnik sta bila že vnaprej znana, vendar so pri takih dogodkih neizogibne spontane improvizacije dogajanje nekoliko podaljšale, ne da bi to vedno bolj razigrane »svate« kakor koli motilo. Na izhodišču je že čakalo na podvozje težkega tovornega voza položeno okrašeno borovo (smrekovo) deblo. Ko so snubci s kočijo iz vasi pripeljali ženina in nevesto s starši in pričami, se je prireditev lahko začela. Z vragovo pomočjo so z bora pregnali lažna ženina in nevesto ter nanj posadili

Gostüvanje naj se začne!, 2016.

Foto: Iztok Ilich.

pravi par, *mali lapec*, občinski sluga, je prvič oznanil zaroko, župan pa je povedal, zakaj mora biti v vasi borovo gostüvanje. Nato so se svatje razporedili v povorko: peterici konjenikov na čelu so sledili pihalna godba iz Monoštra in različni tradicionalni liki, ki ne smejo manjkati, na primer mož s črno kokošjo, ki prinaša srečo v zakon, slovenski in madžarski *zvač*, pozvačin, *policaj*, lovec, logar, dimnikar, geometer, fotograf itn. Pozvačina imata pomembno vlogo, saj ves čas vodita poročni sprevod, po poroki pa z besedilom iz svatbene knjižice *Starišinstvo in zvačinstvo* vse navzoče vabita na gostijo. Od časa do časa sta se na čelu sprevoda znašla tudi Fašenek in Lenka, prvi z nogavico čez obraz in brez nekdanj obveznih zvoncev, zato pa z metlo, kakršne so vihtele tudi čarovnice, ter Lenka s pisano ruto in s cekarjem za darove.

Ker je vas Verica - Ritkarovci precej manjša od Gornjega Senika, je bilo udeležencev borovega gostüvanja opazno manj, trajanje prireditve pa časovno krajše. To je veljalo predvsem za našemljene spremljevalce, saj je bilo predstavnikov nekaterih likov manj ali jih sploh ni bilo; le konjenik je bil eden več kot na Gornjem Seniku. Tudi bor je bil krajši, vrh pa manj razkošno okrašen. Duhovnik je bil en sam, v ministrante pa so bila namesto fantov – kot na Gornjem Seniku – napravljena dekleta. Drugi in družice ter še nekateri liki so, ker sami ne bi zmogli velikih izdatkov za šivanje novih oblačil za eno samo priložnost, nosili izposojena oblačila, ki jih je bilo že videti na drugih porabskih borovih gostüvanjih.

Potek prireditve se kljub temu v bistvenih sestavinah ni skoraj v ničemer razlikoval od tiste pred dvema letoma. Pihalna godba je bila prav tako iz Monoštra, narodno-zabavni ansambel pa je prišel s slovenske strani. Županovom nagovoru so drugi in družice v 22 parih – devet so si jih »izposodili« na Gornjem Seniku – poprijeli kole z vrvo, pritrtjeno na voz z borom, in na znak *kočiša*, kočijaža z okrašenim bičem, potegnili, da je voz speljal. Sledila mu

Marija Kozar Mukič, Gornji Senik, 2014.

Foto: Iztok Ilich.

je kočija z županom, občinskim slugo, notarjem in duhovnikom ter pisana množica drugih spremljevalcev, med katerimi so se smukale čarovnice z metlami ter strah zbujajoči Lucifer s še enim spremljevalcem iz pekla.

Sprevod se je spotoma trikrat ustavil. Najprej nad gozdom, kjer so drvarji simbolno podrli še en bor in uprizorili spopad za njegov vrh. Nato pred gostilno, kjer so okrepčila potrebni prišli na svoje, na strehi hiše pri gostilni pa se je v zabavo občinstva odigral spopad med dimnikarjem in vragom, ki so ga »pogasili« gasilci. Naslednja postaja je bila na kraju, kjer so čarovnice ob cesti zakurile grmado, da bi odgnale zle duhove in zimo, požar pa so znova preprečili vrli gasilci.

Sklepno dejanje ženitve z borom, *zdavanje*, poroka, se je odigralo pred vaškim domom. Duhovnik, *pop*, z ministranti je sprevod pričakal na lesenem odru. Občinski sluga je še tretjič oklical mladi par in z nekaj improvizacijami razglasil:

»Na fašensko soboto ta se zdavala Djaušove Roze či Matildka i Sumarinoga Djušina sin Karči. Tou je lejpi par, rejsan. Ta dekla, tista tam na bouri, malo je norlava kak zemla, grda tudi. On mladoženc pa je kak bosman, je eden bocafronc (butec) ... Za gostüvanje sta valauna, pa vüpam, ka nišče nema nikaj prouti tome išnome zakoni!«

Župan:

»Pozdravljeni dragi vsi, kaj ste tu vküper napravleni! Naša mladina, te mladi so naredli največji grej. Grej so fčiniili, kaj so se za fašenek nej ženili. Zato zdaj za kaštigo morejo baur vlejčti ... V našoj vesi je takša šega, ka se na fašenek vsigdar najlepša dekla fkradne. Tej bour morajo vlejčti te mladi v ves, da z njenof pomočjous osvobodijo tou mlado. Vse tou nej čaralija, da de se ta mlada lejko za lejto dni ženila ...«

Pop:

»Valen bojdi, Jezoš Kristoš! V imeni Oče, Sina, Svetoga duha, amen! Poštüvani nauzouči, dragi krijstjani, draga bratja pa sestre. Tü pred nami stodji te lejpi mladi par, šteri se šče vküper zavejzati na našo veliko veselje, njim pa na največšo pogübelnost pa na trplejnje. ... Te pitam, Karči, sin Sumarinoga Djušina starejšoga pa njegove žene ..., povej če rejsan rad maš tau mlado dejklo z rdečimi vüjami pa v veltjimi céctjami, ka samo tau čaka, da jih stiskavaš pa pod nogami malo pošlataš. Drugo falingo vejn nema ... Ščeš, ka tau bou tvoja lejpa žena do smrti?«

Karči:

»Ščem.«

Nato je duhovnik vprašal še nevesto:

»... Bi ti, Rozalija Matildka, štejla, ka bi ti zapleteni Vendel tvoj mauž bijo?«

»Ščem.«

»Pa ščeš, da te sakši den mesto zajtrka, obeda pa večerje trikrat dobro nakladé? Da ti od tistoga kaj prisliüži ne en filejr ne da ...?«

»Ščem.«

/.../

»Zdaj, ka sta si eden drügoma lübezen oblübila, pa sta té hüde zakonske norije skaus spravila, dja vaja zavejžem z Boudjinimi voužami ... Tou več ne raztrgne gronska strejla. Tü so té vaši svedoci, borovi lejs s šküfkami pa grmouvje s trnjami. Vsi ljudje pa smo vküper prišli, vse dobro želejmo na vaš žitek. Boug živi slovenski hatar, najbolje pa te naš lejpi par.«

Svoje je pristavil še notar, *notaroš* ali *fiškališ*:

»Nikaj ne čakajta štorklo, ka bi vam dejte pernesla. Raje se spravita kcujeviva k tomi. Zdaj pa, prosim, podpišita te velke knjige. Če ne vejta pisati, namalajta tri križe.«

Nato je mali lapec znova prevzel besedo:

»Zdaj, ko je mladoženc za svojo ženo zeu eto snejo, je lejs ta püsto. Pa zaj ta borovi lejs nema gospodara. Zato ja, mali lapec te vesi, dam na licitacijo eti lejs. Šteri največ pejnez da za eti lejs, toga bou. Kdo bo dau stou jezerov forintov? Nikaj ne čujem. Ne? Te pa devedeset jezerov forintov dajte. ... Dobro, osemdeset jezerov ... Nišče ne da? Žalosten sem jaz, pa žalosten je eti lejs.«

In tako šaljivo navzdol do 70.000. Dražitelj je poskusil še z zvijačo, da bi namesto malo vrednih forintov dobil 70.000 evrov, a je ponudnik vztrajal in nazadnje je bila kupčija sklenjena.

Uspešnemu draženju borovega debla je sledil sežig okrašenega borovega vrha, ki je simboliziral nevestino po poroki odvečno nedolžnost. S tem se je uradni del borovega gostüvanja končal in *zvača* sta tudi tukaj v slovenščini in

madžarščini prebrala besedilo iz *Starešinstva in zvačinstva*. Povabila k zabavi in plesu pri šotoru s hrano in pijačo jima seveda ni bilo treba ponavljati. Gostüvanje navsezadnje pomeni tudi gostijo in zabavo s plesom.

Literatura

DESTOVIK, Irena: Ne(znano) Porabje. *Koroški koledar* 2015, 163–172.

EPERJESSY, Ernő: Borovo gostüvanje pri porabskih Slovencih. V: *Etnologija Slovencev na Madžarskem 2*. Budimpešta: Madžarsko etnološko društvo, 1999, 9–128.

KOZAR-MUKIČ, Marija: *Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem*. Monošter: Zveza Slovencev na Madžarskem; Szombathely: Savaria Múzeum, 1996.

KOZAR Marija in Fraček Mukič: *Slovensko Porabje*. Celje: Mohorjeva družba, 1982.

KURET, Niko: *Maske slovenskih pokrajin*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984.

NOVAK, Vilko: O izvoru prekmurskega »Starišinstva i zvačinstva«. *Slovenski etnograf* 13, 1960, 169–174.

RAVNIK, Mojca: *Borovo gostüvanje v Predanovcih*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009. Dostopno tudi na: <http://isn.zrc-sazu.si/eknjiga/Ravnik.pdf>.

ŠKAFAR, Ivan: *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1978.

Ustni viri in terensko raziskovanje

Spremljanje dogajanja na terenu, pogovori z udeleženci: 1. marec 2014 – Gornji Senik; 6. februar 2016 – Verica - Ritkarovci.

Pogovori z glavno informatorko Marijo Kozar Mukič v letih 2014–2016.

